

Literatuuronderzoek Project Husselerveld

G. Hollanders

Het doel van het literatuuronderzoek is te ontdekken wat reeds in de literatuur m.b.t. het onderzoeksonderwerp is geopenbaard. Ook kan het een indicatie geven voor wat van een archeologisch onderzoek als resultaat verwacht mag worden.

Beperking

Uitgangspunt is geweest de eerste vermelding van het object in de bronnen: de schenkingsoorkonde van Folckerus (855) van een aantal hoeven in de vicus Hotseri aan het klooster van Werden. In het daarmee overeenkomend tijdsbeeld zijn dan van belang de term 'vicus', het landschap ter plaatse in de 8e tot 11e eeuw, de bewoning, de boerderijvormen en vormen van bijgebouwen, de wijze van bedrijfsvoering, gerelateerde objecten in Putten of omgeving en en vormen van gebruiksartikelen zoals aardewerk. Het literatuuronderzoek beperkt tot genoemde onderwerpen. Daartoe zijn nagegaan:

- J.H.F. Bloemers ea,
Verleden land (1981). waarin een korte samenvatting van Heidinga's resultaten in het Kootwijkerzand;
- F. van Dooren,
Landschappen van NijkerkArkemheen (1986), waarin voor het poldergebied ingegaan wordt op de meeste van de genoemde aspecten;
- *AGN dl 1* (1981), een algemeen overzicht;
- B. Slicher van Bath,
Agr. geschied. van West Europa (1960), m.b.t. de bedrijfsvoering en de ontwikkeling van de bevolkingsomvang en het grondgebruik;
- J.G.N. Renaud,
Middeleeuwse ceramiek (1976), m.b.t. de te verwachten aardewerkproducten;
- J. Holwerda,
Verslag opgraving vroeg ME grafveld te Putten, een gerelateerd

- object;
- J.M.Bos ea,
Nederzettingsarcheologie in Nederland (1980), m.b.t.
dorpsstructuren;

De vicus Hoitserie

Er is niet 'curtis' of villa' gesteld hetgeen betekent dat we niet te maken hebben met een centrale 'hof' of een (groter) dorp. De meest gangbare betekenis is die van buurtschap of gehucht (een groep bijeenstaande hoeven). Als zodanig is Putten in dezelfde oorkonde ook genoemd. Als Hoitserie bestaan heeft uit een groep bijeenstaande hoeven zal dat uit een archeologisch onderzoek moeten blijken.

Landschap

A.g.v. zandverstuivingen tijdens de laatste ijstijd (begroeiing ontbrak bijna geheel en het ijs heeft Nederland niet bereikt) wordt het bestaande bodemrelief als met een deken bedekt met zand in een laag van enkele decimeters tot enkele meters. Het landschap wordt daardoor vlak of zacht golvend of plaatselijk voorzien van een duidelijk relief in de vorm van langgerekte duinen, kopjes, een gordel of paraboolduinen (halve cirkel met langgerekte einden). De liggingsrichting varieert waarbij de oudste liggen in NW-ZO richting en de jongere in ZW-NO richting, dit a.g.v. de verandering in overheersende windrichting. Zo ontstaan ook de Puttense dekzandruggen als lichte verhevenheden in het landschap. Deze ruggen liggen vnl als paraboolduinen tussen de (hoge) stuwwallen van de Veluwe en de moerasgebieden rond Flevo. De richting van de paraboolduinen is NW-ZO met de open zijde gekeerd naar Flevo. De ligging van het dorp Putten markeert de grens tussen het stuwwalgebied en het gebied van de dekzandruggen. In de periode voor de definitieve bewoning van de dekzandruggen is het gebied een moeras dat droger en veniger wordt in landwaartse richting en waartussen de dekzandruggen als drogere verhoging in het landschap liggen.

Bewoning

Op de vochtigere dekzandruggen, dichtbij de Veluwerand is al in

prehis-
torische tijd bewoning (vide opgravingen bij Horst waar Celtic Fields werden aangetoond). Ook de vele grafheuvels langs de ve-
luwerand getuigen van zeer vroege bewoning. Vele van de prehis-
torische ontginningen op de dekzandruggen moeten tijdens en
na de transgressie van de zee in de 4e en 5e eeuw worden opge-
geven. E.e.a. geeft een beperking van het landbouwareaal en dus
van de mogelijkheden om de gehele bevolking goed te voeden.
Volgens Sl. van Bath heeft dit geresulteerd in een teruglopen
van de bevolkingsomvang. De hogere dekzandruggen worden
door de transgressie en dus hogere waterstand ook vochtiger en
zo beter geschikt voor landbouw. Dit leidt in de 6e tot 9e eeuw
tot ontginningen en daardoor betere mogelijkheden tot de voe-
ding van een grotere bevolking. Dit resulteert in deze periode in
een bevolkingsgroei. (In deze tijd is er algemeen een bevolkings-
toename die zich uit in expansiedrang van vele volkeren zoals de
Friese expansie en de Saksische expansie, beide tot in onze
streken. De lage delen van het huidige Puttense gebied tot ver in
het huidige Flevoland maken deel uit van een veengebied dat
zich langs de gehele Flevokust uitstrekt. De omvang van Flevo is
dan ca de helft van die van de latere Zuiderzee.

De agrarische expansie duurt voort tot ca 850 en vindt plaats op
initiatief en onder leiding van het landsheerlijk gezag of van ka-
pitaalkrachtige 'adel' (vgl latere inpolderingen in Holland). Op
deze wijze ontstaan grote domeinen, bestaande uit een centrale
'hof' (curtis) en een aantal bij de ontginningen liggende hoeven
(mansi). Deze bewoningsstructuur wijkt af van de tot dan toe
gebezigde waarbij de hoeven dicht bijeenstonden (vicus of villa)
waaromheen de landerijen (brinkdorp). Het oorspronkelijke dorp
Putten kan als zodanig beschouwd worden. Indien bij Husseleveld
ook een bijeenstaande bewoning aangetoond kan worden zal dat
duiden op een al oudere bewoning dan aanvangende met de do-
maniale ontginningen.

In de 2e helft van de 9e en de 1e helft van de 10e eeuw zijn de
Noormanneninvallen het hevigst. Velen (vooral rijken: hogere
geestelijken en 'adel') vluchten naar veiliger oorden en laten hun
domeinen in de zorg van rentmeesters e.d. achter. Dit resulteert

in de vorming van een nieuw gezag (snel zakken vullen) met nadelige gevolgen (hogere lasten) voor de boeren. De bevolkingsgroei stagneert weer en er vinden dan ook in deze periode geen nieuwe ontginningen meer plaats. Gedurende de 10e eeuw wordt het klimaat ook droger. De bedrijven op de hogere gronden van de Veluwe verdrogen langzamerhand (bv Kootwijk). Boerenzakken af naar de dekzandruggen zodat daar vanaf de 2e helft van de 10e eeuw weer ontginningen plaatsvinden. De dan weer optredende bevolkingsgroei geeft betere afzetmogelijkheden en noopt tevens tot meer productie. Daardoor gaan gedurende de 11e en 12e eeuw de ontginningen voort. Nu ook veel veenontginningen.

Boerderijvorm

In de vroege ME ontstaat het bootvormige type boerderij. Het was een eenschepige hoeve met afmetingen van 25-30 m lang en 7-8 m breed. Hoe de toegangen liggen is onduidelijk, waarschijnlijk in het midden van een lange zijde. De constructie is die van een houten skeletbouw waarbij de wanden zijn gemaakt van planken die in uitsparingen in de staanders rusten. De wanden van het stalgedeelte zijn gemaakt van vlechtwerk dat met leem is besmeerd. Om te voorkomen dat bij regenval het leem verspoelt wordt het dak veroverstekend gemaakt. De overstek wordt gesteund door kleinere palen. In het midden van de hoeve is de hardplaats. Daaromheen houten banken langs de zijden om op te zitten en op te slapen. Verder is de ruimte verdeeld over de stal en soms een derde vertrek (weefruimte?). Er is ook een zolder waar de rogge, de haver en de gerst worden opgeslagen. Beneden wordt gedorst. De bijgebouwen bestaan op de hoge gronden uit hutkommen en spiekers. Erven en akkers zijn omheind met schermen van gekloofde paaltjes, verbonden door vlechtwerk. De watervoorziening komt van putten die gemaakt zijn van ingegraven holle eikestammen. Onder de put een laagje ondoorlatende ijzeroer. Het bootvormige huis komt in deze periode in heel NW Europa voor. Het type blijft lang (tot in 12e eeuw) gehandhaafd.

Bedrijfsvoering

Voor de 8e eeuw is het tweeslagstelsel algemeen. In dit stelsel is

elk jaar slechts de helft van de grond benut voor de teelt van granen. Men houdt vnl kleinvee: varkens, kippen en geiten. Deze worden gevoed door beweiding op de woeste gronden en in de bossen. In de 8e eeuw vindt de overgang naar het drieslagstelsel plaats. In dit systeem wordt op een stuk grond eerst wintergraan (tarwe, rogge) gezaaid, het volgende jaar zomergraan (gerst, haver) terwijl het in het 3e jaar braak ligt. In dit systeem is slechts 1/3 van de grond jaarlijks onbenut. Dit betekent ook dat om een gezin te voeden minder grond nodig is: de hoeven kunnen kleiner ofwel, er kunnen meer hoeven op enzelfde areaal. De mogelijkheid tot verbouw van haver geeft voedsel voor paarden. De os wordt als trekdier vervangen door het paard hetgeen ook resulteert in een hogere produktiviteit. Het gevolg is deling van grote hoeven. E.e.a. geeft ruimte en gelegenheid tot bevolkingsgroei.

Gerelateerd object

Uit deze periode is slechts een enkel object te Putten bekend: een grafveld. Dit door Holwerda opgegraven veld in het Huinense Veld dateert van de 6e en 7e eeuw. Uit de begraafwijze en de grafgraven is op te maken dat het Puttense in de tweede helft van de 6e eeuw bewoond is door Saksen (of een onder Saksische invloed levende bevolking). Eind 6e eeuw begint de Frankische invloed in de begraafwijze tot uitdrukking te komen. Tegen het midden van de 7e eeuw verdwijnt die invloed weer. Evt voorwerpen dragen weer een Saksisch karakter.

Ceramiek

In de Merovingische periode is het meest voorkomende aardewerk de dubbelconische urn (met scherpe knik op de buik). Daarna (700-1000) komt het Badorfaardewerk in gebruik. Dit vertoont rolstempelafdrukken op de rand en/of de schouder. Hiermee verwant is het reliefbandceramiek met soortgelijke afdrukken die dan echter op kleistrippen zijn aangebracht. Vanaf de 10e eeuw verschijnt het Pingsdorfaardewerk met kenmerkende ornamenten in rode of bruinrode verfstrepen op de schouder en voorzien van een aangekneedde standring. Het is overigens blauw-grijs van kleur. Het Pingsdorf blijft in onze streken vrij lang in gebruik (tot in 13e eeuw) doch wordt dan vergezeld van

gladwandig geel aardewerk van een fijne structuur, meestal voorzien van een baan glazuur op de schouder. Opvallend zijn de brede manchetvormige randen, een klein tuitje en lensvormig afgesneden bodem. Soms ook een radstempelornament.

+++